

KINAS OMDANING

av Rütger Essén.

I. Kina och Västerlandet före 1914.

Det historiska Kina — de 18 provinserne kring nedre loppet av de stora floderna Hoangho och Yangtsekiang — är en geografiskt isolerad värld. Det stora centralasiatiska örkenbältet avspärrar de folkmyllrande kinesiska slätterna från Västerlandet. Isoleringen åt detta håll har i historisk tid snarare ökat än minskat. Romartiden och äldre skeden uppvisade ännu relativt livliga förbindelser. Sedan blev emellertid kontakten svagare. Marco Polo och hans följeslagare ansågo sig på 1200-talet upptäcka en ny värld, i den Fjärran Östern. Och dock avtog det ömsesidiga utbytet över den stora kontinenten efter hans tid ytterligare. På 1500- och 1600-talen torde beröringen denna väg ha nått ett minimum.

Havet i söder och öster var knappast heller ur kinesisk synpunkt en förbindelseväg. Där slutade den bebodda världen. Det var allt. Kustfarten har alltid varit betydelsefull i Kinas utveckling men icke oceanfarten. Havet var också en spärr, icke en världshandelsväg.

Mellan öknarna i väster och havet i öster låg Kina — „Midtens Rike“ — den egentliga världen.

Världshistorien känner knappast ett mera själv tillräckligt rike än detta. Befolkningen torde under historisk tid alltid ha varit ansevärd. Perioder av snabb folkökning ha följts av folkminskning genom extraordinär dödlighet. Men i stort sett ha befolkningens behov kunnat tillfredsställas. Kina behövde knappast världen utanför.

Midtens rike var också ett ganska tryggt rike. De västerländska folkens självmedvetande har alltid i synnerligt hög grad utvecklats under yttre tryck. Den gemensamma kampen mot fiender, vare sig till försvar eller erövring, har i Västerlandet varit en andlig utvecklingsfaktor av största betydelse. I Kina saknas hela detta moment. Känslan av absolut trygghet utifrån har aldrig rubbats. De centralasiatiska ryttare och rövarefolkens härnadståg betraktades som rö-

verier, vilka regeringen borde undertrycka med polisåtgärder. Den stora kinesiska muren i norr och nordväst fungerade under mer än femtonhundra år som en skyddslinje, hållen av fåtaliga polistrupper. Man kan nästan gå så långt som att säga att kriget var en för det gamla Kina okänd företeelse. Våldsutövning var röveri och borde icke tolereras i ett ordnat samhälle. Men krig på liv och död mellan stora folk ingick knappast i den kinesiska föreställningsvärlden.

Visserligen genombröts fronten i nordväst på 1200-talet av Djingis-Khans efterföljare och i mitten av 1600-talet av mandsjuerna. I bägge fallen grundade erövrarna nya dynastier. Men de absorberades snabbt i det historiska kinesiska samhället. Dessa „erövringar“ voro endast företeelser på ytan.

Kung Fu-tse's filosofi återspeglar detta samhälles moraliska patos. Västerlandets krigiska, stridbara dygder voro föga skattade. De behövdes hos dem som polisskyddets upprätthållande ålag. Men någon annan betydelse tillmättes icke krigarandan. Visheten och resignationen voro samhällsdygderna par préférence. Framåtskridandet var en förmäten illusion. Den levande generation ålåg att vårda släktets arv med pietet och omsorg. Vidmakthållandet och skyddandet av det fredliga livet var statsmaktens uppgift. Dess högste bärare, kejsaren, hade ej någon annan funktion. Det ålåg honom som varje annan att vårda litteraturen och visheten och foga sig i de lärdas och visas råd. Förpliktelsen var visserligen moralisk ej politisk, men just därför så mycket starkare. Staten betraktades rationalistiskt och nyktert utan varje romantik. Ämbetsmännen utbildades omsorgsfullt i litteraturen och det ärvda vetandet. Detta ansågs vara det bästa skyddet mot maktmissbruk. Den lärde och den vise var samhällets och kulturens högsta blomma. Även den nyttige producenten, handtverkaren och bonden, betraktades med vördnad. Lägst stodo våldsmännen, rövarne och ogärningsmännen, och endast ett litet trappsteg över dem soldaterna och bödlarna.

I ekonomiskt hänseende var kampen för tillvaron i det gamla Kina som i det nuvarande utan minsta tvivel mycket hård. Det ofantligt övervägande flertalet av befolkningen levde ur hand i mun, vid nedersta botten av existensminimum. Detta tillstånd utlöste emellertid ej en allas kamp mot alla — som så ofta i Västerlandet — utan man sökte i stället övervinna livets hårdhet med indördes hjälp, sammanhållning och uppoffring. Detta innebar individens — och framför allt kvinnans — absoluta underkastelse. Individen existerade icke för sig själv utan för familjen. Familjen — icke individen — var primärföre-

teelsen i samhället. Och så är det i stort sett än i dag. En isolerad individ var som en herrelös hund, en skadlig, onormal och meningslös företeelse.

Dette samhälle var emellertid — trots organisation och sammanhållning — varken socialistiskt eller kommunistiskt, äganderätten hölls strängt i helgd. Gårdarna omgivas av murar, och tjuven är den störste bland brottslingar. Samhörighetskänslan är icke omedelbart allmänmänsklig utan gör sig endast gällande via familj, byalag och handtverks- eller köpmannagillen.

När Kina från 1500-talet så småningom träder i närmare förbindelse med Västerlandet, mötas alltså tvenne fullständiga kontraster. De individualistiska, självhävdande, maktlystna och på framåtskridandet troende västerländska nationerna konstatera med häpnad den olika arten av det kinesiska samhällslivet. Under flera århundraden blir emellertid Västerlandets förhållande till Kina snarare mottagande än givande.

I själva verket var för övrigt denna beröring under nära 300 år ganska obetydlig. Portugiserna anlände första gången till Kanton år 1517. Därefter bedrev portugiser, spanjorer, holländare och engelsmän ett visst handelsutbyte över Madras, Batavia och Manila, till stor del även befordrat genom den 1517 upplåtta portugisiska handelsorten Macao utanför Kanton. Men denna handel var länge en till omfånget ganska obetydlig, om än mycket lukrativ lyxvaruhandel. Det kulturella utbytet förmedlades huvudsakligen av jesuiterna, vilka ända fram emot slutet av 1700-talet såsom missionärer och lärde ägde ett visst inflytande i Kina. Deras religiösa mission led emellertid det största avbräck sedan påvekyrkan slutligt vägrat att acceptera den kompromiss med den orientaliska förfädersdyrkan som jesuitmissionärerna i Kina på egen hand utbildat.

Vad Västerlandet visste om Kina under denna tid förmedlades emellertid huvudsakligen genom den katolska kyrkans missionärer. Dessa skilde sig emellertid från en senare tids bland annat därigenom att de betraktade det kinesiska samhället — vilket på 1700-talet för övrigt tedde sig snarare mera lysande och rikare utvecklat än det samtida Europa — med stor vördnad och delgävo även Västerlandet denna uppfattning.

Längs det kinesiska rikets landgräns i norr hade kineserna visserligen långt tidigare trätt i förbindelse med ryssarna. Redan 1689 avslöts fördraget i Nertjinsk, som fastställde gränsen i norr mellan de båda rikena ända ut till Stilla Havet. Men ryssarna betraktades i

Kina som folk av en helt annan art än de sjöfarande västerländska nationer med vilka man haft beröring över haven.

Den europeiska industrialismens genombrott under 1800-talets förra hälft skulle emellertid komma att i grund förändra Kinas förhållande till Europa. Oceanhandeln blev handel med massvaror; de utom-europeiska världsdelarna började betraktas som exploateringsobjekt; de nya tekniska hjälpmedlen gävo Västerlandet en överlägsenhet i maktmedel, som dittills saknats, och för den Fjärran Österns folk inträdde en period under vilken de skulle komma att i hög grad underkastas Europas ekonomiska och politiska inflytande. I Japan framkallade denna utveckling en snabb nationell reaktion, i Kina däremot har detta tillstånd fortfarit in på dessa dagar.

Den makt som gick i täten blev här som på de flesta andra håll industrialismens tidigaste företrädare i världsomfattande skala, nämligen England. Det s. k. Opiekriget (1840—42), som egentligen framkallades av några mindre handelskontroverser i Kanton, uppenbarade de västerländska vapnens övermakt. Kriget avslutades genom *traktaten i Nanking 1842*.

Denna traktat innehåller redan alla de väsentliga dragen i det system med vilket Kina ett par mansåldrer framåt skulle komma att ekonomiskt påverkas och utnyttjas från Västerlandets sida. I traktaten avträdde ön Hongkong (utanför Kanton), vilken koloni snart utvecklade sig till en centralpunkt för den brittiska handeln i den Fjärran Östern. Men dessutom upplätos fem fria hamnar, „treaty — ports“, „traktat-hamnar“, bland dem Kanton och Shanghai.

Detta blev ursprunget till traktathamssystemet. De utländska köpmännen slog sig ned i exterritoriella självstyrande koncessioner, „settlements“, där de, undandragna kinesisk lagskipning och beskattning, genom kinesiska mellanhänder („compradores“) bedrev en engros-handel med det inre landet.

Opiekriget följdes — sedan Kina under 1850-talet sönderslitits av det oerhört blodiga Taiping-upproret som på ett fruktansvärdt sätt ödelade i synnerhet de nedre Yangtse-provinserna — under åren 1857—60 av ett nytt krig mot Kina, utkämpat av Frankrike och England gemensamt. Genom traktaterna i Tientsin 1858 och i Peking 1860 fick Kina därefter dels upplåta nya traktathamnar, dels medgiva diplomatisk representation på jämlikhetens basis för de västerländska makterna vid hovet i Peking. Detta sistnämnda innebar ur kinesisk synpunkt ett oerhört medgivande.

Ungefär samtidigt trängde Ryssland fram till Vladivostok, och en

efter en tillvunno sig de flesta västerländska stater genom handels-
traktater samma privilegier som tidigare England och Frankrike. 1884
—85 förde Frankrike ett nytt krig för Tonkin och Annam, och om-
kring 1890 kan hela det äldre systemet för förbindelser med Kina
sägas vara färdigbildat. Då hade redan under åren från 1842 stora
förmögenheter tjänats på Kina-handeln. De rent politiska ingreppen i
inre förvaltning hade emellertid ännu icke börjat i större skala. Den
västerländska industrialismens och kolonialimperialismens stora an-
lopp i den Fjärran Östern skulle först nu begynna. Och först från 1890-
talet fick även det västerländska inflytandet i Kina en verkligt väsentlig
betydelse, för landets ekonomiska, politiska och andliga utveckling.

Signalen till denna utveckling gavs av kinesisk-japanska kriget
1894—95. Detta krig resulterade i en snabb och överväldigande seger
för den japanska armén och marinen och skulle antagligen redan nu ha
lett till Japans protektorat över Korea, om icke trenne europeiska stor-
makter ingripit. Tyskland, Frankrike och Ryssland tvungo Japan till
reträtt, men störtade sig i stället själva över den kinesiska regeringen
med vittgående krav. År 1898 „arrenderade“ Tyskland Kiaocho, Ryss-
land Port Arthur och England Wei-hai-wei, Frankrike fick koncession
på järnvägen från Tonking till Yunnan-fu i Kinas sydligsta provins. Det
är för övrigt under detta årtionde som järnvägsimperialismen i form
av med politiska medel framtvungade järnvägskoncessioner började do-
minera den Fjärran Österns politik. Finanskontrollen, utövad väsent-
ligen genom utländsk kontroll över förvaltningen av tullinkomsterna,
saltmonopolet m. m., började även utveckla sig till ett fullständigt
klavbindande av den kinesiska regeringens handlingsfrihet.

Denna aggressiva västerländska imperialism syntes inte syfta till
någonting mindre än Kinas uppdelning i intressesfärer och upphörandet
av dess urgamla självständighet. Det är egentligen först under detta
det nittonde århundradets sista decennium som Västerlandets påverkan
verkligen får någon väsentlig betydelse för Kinas utveckling. Det är
också nu först som den västerländska politiken framkallar en mera
allvarlig reaktion från kinesisk sida. Men under det att i Japan — och
i detta olikartade händelseförlopp uppenbaras på ett slående sätt
väsensskillnaden emellan den Fjärran Österns bägge ledande folk —
den nationella reaktionen tre årtionden tidigare hade tagit formen av
en uppifrån ledd planmässig politisk aktion, utlöste den i Kina att
börja med endast förvirrade och famlande nydaningsförsök.

Reaktionen framträdde dels från tronen, dels från de breda folk-
lagren. Kejsar Kuang-su's djärvt planerade försök till palatsrevolution
och rikets omdaning efter japanskt föredöme resulterade efter en serie

dramatiska och än i dag ganska hemlighetsfulla händelser endast i kejsarens faktiska fängslande och regeringsmaktens koncentration hos den reaktionära änkekejsarinnan Tsu-hsi. Den senare utvecklingen skulle komma att visa att den sedan 1644 regerande mandschudynastien därmed definitivt var ur räkningen såsom en förnyande kraft i Kinas utveckling.

Den folkliga reaktionen fick ett spontant uttryck i boxarrörelsen som ledde sitt ursprung från provinsen Shantung, där man hade en ganska direkt erfarenhet av utlänningarnas förhållanden. Rörelsen spred sig emellertid snart över åtminstone hela norra Kina och framträdde som en blint fanatisk främlingsfientlig rörelse av medeltida karaktär. Den riktade sig i lika hög grad mot missionärernas verksamhet som mot utlänningarnas ekonomiska inflytande och dess våldsamma excesser, framför allt angreppet på de utländska legationerna i Peking sommaren 1900 framtvingo snart en gemensam västerländsk intervention.

Ett dylikt enigt politisk uppträdande av Västerlandet (till vilket även kom Japan) hade icke — utan jämförelse för övrigt — förekommit sedan korstågens dagar. Rörelsen nedslogs naturligtvis med lätthet med militära medel och strängaste straff utkrävdes. Kina pålades under 39 år betalbara skadestånd till 13 länder, vars totalbelopp, oberäknat räntor, betydligt översteg en milliard kronor. Den politiska kontrollen över Kina fick slutligen sin definitiva fullbordan genom Pekingprotokollet av den 7 september 1901.

Enligt denna påtvungna överenskommelse erhöles „protokollmakterna“ — d. v. s. de dåtida åtta stormakterna plus Nederländerna, Spanien och Portugal — fullständig och exklusiv administrativ myndighet över hela legationskvarteret i Peking, där de även ägde rätt att hålla garnisoner. Den diplomatiska exterritorialiteten har aldrig drivits längre. Därjämte hade exterritorialiteten för västerlänningar i övrigt genom traktater och praxis utverklat sig till fullständig oberördhet av all kinesisk administration såväl i fråga om personer som egendom. Under det Japan sålunde i slutet på 1890-talet lyckats helt befria sig från exterritorialiteten samt uppnå full folkrättslig jämlikhet, stod alltså Kina i början av detta sekel mera klavbundet än någonsin.

Någon principiell ändring i Västerlandets förhållande till Kina ägde knappast rum under tiden från boxarupproret till världskrigets utbrott 1914. Visserligen företogs knappast några nya direkt politiska ingrepp. Kontrollsystemet blev smidigare. Territoriella avträdelser kommo ej i fråga. Men i ekonomiskt hänseende blev Kina ett gemensamt västerländskt protektorat — dock ett protektorat, där ingen bar ett direkt

ansvar för landets allmänna tillstånd. Varje västerländsk regering tillgodosåg genom sina diplomater, konsulter och övriga agenter sina egna och sina medborgares specialintressen.

Till stor del skedde detta genom förmedling av mandsjudynastiens regering. Dennas sista positiva livsyttring hade varit Kuang-su's förkvävda reformförsök av 1898. Därefter regerades landet under tio år av änkekejsarinnan Tsu-hsi. Hon var en intressant, primitivt kraftfull, amoralisk personlighet, behärskande alla den intriganta regeringskonstens medel men med orätt prisad för statsmannadygder. Hon saknade ett politiskt program, och hennes insats i Kinas utveckling är rent negativ.

En del reformer genomfördes under årtiondet före det stora kriget. Den betydelsefullaste var kanske det gamla examensväsendets avskaffande 1905, vilket innebar att hela den gamla klassisklitterär grunden för administrationen upphävdes. Det omedelbara resultatet härav blev egentligen endast en sänkning av ämbetsmannakårens moraliska och intellektuella nivå. Samtidigt öppnades emellertid nya möjligheter för „Young-China“, de delvis västerländskt utbildade studenterna, vilka i missionärskolor och i vissa fall genom studier i Europa eller Amerika kommit i beröring med „Western learning“ — den västerländska bildningen. Denna grupp var emellertid nästan utan undantag fientlig mot mandsjudynastien och det gamla Kina.

Den andra omtalade reformen var det påbörjade införandet av politisk självstyrelse. Detta var emellertid en reform på papperet. Valda provinsialråd sammanträdde 1909, och en riksförsamling föresågs till 1916. Hela denna reformlinje kom emellertid att sakna praktisk betydelse.

En faktor som emellertid kom att inverka i hög grad omdanande på Kinas förhållanden var däremot järnvägsbyggandet. Detta begynte i större skala ungefär från 1890. Till 1903 voro de ryska linierna i norr färdiga: tvärbanan genom Mandschuriet över Harbin till Vladivostok samt sydbanen från Harbin till Mukden och Port Arthur, vilken linje från Mukden förts fram till Tientsin och Peking. Vidare färdigbyggdes den av belgiskt kapital kontrollerade linjen från Peking till Hankow vid mellersta Yangtse och den övervägande brittiska Peking-Shanghai-linjen. Desutom framdrogos den tyska linjen genom Shantung till Tsingtao och längst en fransk linje från Indo-Kina till Yunnan-fu.

Järnvägarna blevo framför allt redskap för utländska intressen men bidrogo även mäktigt till påskyndandet av landets allmänna ekonomiska utveckling. Politiskt blevo de emellertid icke det band till fastare sammenhållning, som eljest brukar vara fallat. Det mandsjuriska järn-

vägsbyggandet blev för övrigt anledningen till att Kina i allt väsentligt förlorade sin politiska myndighet över denna rika framtidsprovins, vilken först kontrollerades av Ryssland och efter det rysk-japanska kriget 1904—05 uppdelades i en nordlig rysk och en sydlig japansk intressesfär.

I det rysk-japanska kriget, som ju väsentligen utkämpades på kinesiskt territorium, spelade Kina endast en passiv roll. Dess resultat innebar emellertid att Korea blev ett japanskt lydland, och att Japan blev en makt på den asiatiska kontinenten.

Efter detta krigs avslutande genom freden i Portsmouth 1905 var Kinas så att säga territoriella indelning i intressesfären i det när klar. I norr dominerade Ryssland och Japan, i Shantung Tyskland, i Yangtse-dalen och Kuang-tung (Kanton-provinsen) England, i Fu-kien (formosa's motland) Japan och längst i söder Frankrike. Även statsbyggnadens utanverk hade börjat vittra sönder: i Yttre Mongoliet infördes från 1911—12 ett slags halvt ryskt protektorat, och i Tibet (Younghusband's militärexpedition till Lhasa 1904) hade det engelska inflytandet blivit förhärskande.

Men det var dock väsentligen genom en finansiell-politisk kontroll, som Kina under årtiondet mellan rysk-japanska kriget och världskrigets utbrott exploiterades i västerländskt intresse. Tullinkomsterna och delvis saltmonopolet voro hypotekiserade som säkerhet för utländska lån. Tullförvaltningen hade organiserats av engelsmannen Sir Robert Hart och av honom utbildats till ett av det utländska inflytandets huvudfästen i Kina. Lånepolitiken gick hand i hand med en ingripande politisk kontroll.

Missionen var på det andliga området en motsvarighet till den finansiella kontrollen. Dess syften, eller i varje fall dess resultat, voro ingalunda av uteslutande religiös natur. Omvändelseverket vann aldrig någon större framgång, men det västerländska — och speciellt det amerikanska — idéinflytandet vann genom missionsskolorna en vidsträckt utbredning i förenklad form. Ett stort antal amerikanska missionärer ansågo sig i lika hög grad kallade att predika „americanism“ som kristendom. Ur kinesisk synpunkt blev deras verksamhet ofta samhällsupplösande.

Det är också efter 1900 som Young-China blir en revolutionär och antidynastisk faktor. Den kejserliga regeringen hade tvungits påtaga sig en massa traktatmässiga förbindelser till de västerländska makterna. Peking-regeringen var bäraren av Kinas folkrättsliga obligationer. Efter boxaruproret ökades dessa med tunga finansiella skade-

ståndsförpliktelser mot utlandet. Inför den nationellt medvetna och rörliga generation som nu växte upp kom Mandsjuhovet i hög grad att framstå som repräsentanten för utländska intressen. Resultatet blev en obotlig motsättning mellan det gamla och det nya Kina i politiskt hänseende. Young-China samlade sig omkring sin profet, den entusiastiske och i viss mån heroiske agitatorn Sun Yat-sen, och gick till storms mot mandsjudynastiens välde.

Revolutionen utbröt vid Yangtse i oktober 1911. Efter ett par månader behärskade den republikanska Kanton-regeringen under Sun Yat-sen hela södra och mellersta Kina. Som flera gånger förr i Kinas historia stodo södern och nordn mot varandra. Efter bästa kinesiska tradition löstes emellertid också denna våldsamma konflikt med en kompromiss. Kejsardömet i sista stund tillkallade räddare, nordens starke man, den förut undanträngde Yuan Shi-kai, fick diktatorsmyndighet men svek sina uppdragsgivare och gjorde upp med södern och revolutionärerna på mandsjudynastiens bekostnad. Den 12. februari 1912 abdikerade barnkejsaren Hsuan-tung, Kina blev en republik och Yuan Shi-kai dess förste president. Sun-Yat-sen drog sig tillbaka.

Nu följde en period av ungefär halvtannat år, under vilken Yuan Shi-kai från den tänkta rollen av en dekorativ och parlamentarisk president förvandlades till en enväldig diktator. Detta skedde successivt och med stor skicklighet. Förutsättningen för det hela var utlandets stöd och när Yuan-Shi-kai med ett västerländskt finanskonsortiums bifall lyckats göra sig oberoende av parlamentet blev detta snart skjutet åt sidan och januari 1914 slutligt upplöst.

Det hela artade sig till en ny upprepning av de i Kinas historia klassiska dynastiombytena. Mandsju-dynastien hade „uttömt himmelns mandat“. Yuan-Shi-kai siktade tydligt på kejsartronen.

I varje fall hade Kina en stark och verklig centralregering — ännu för tre år framåt innan landet trädde in i det kaos som förbereder en nydaning av oviss karaktär.

Vid krigsutbrottet 1914 befann sig Kina därför också i yttre hänseende i en bättre ställning än på länge. Yuan Shi-kai's regering åtnjöt Västerlandets förtroende. I det inre syntes konsolidering ha inträtt. Det för några år sedan så bullersamt oppositionella Young-China syntes ha ägnat sig åt uppbyggandet av en ny kinesisk stat. Allt tydde på att Kina var väl rustat att dra fördel av de många och genomgripande förändringar som den begynnande inbördeskampen mellan de västerländska makterna måste komma att medföra i den Fjärran Östern.

(fortsättes i näste Hæfte).